ผลกระทบจากการบริหารจัดการน้ำต่อชุมชนริมคลองบางเขน

ชมพูนุท ชื่นเนียม[1]
รองศาสตราจารย์ ดร.มูฮัมหมัดอิลยาส หญ้าปรัง[2]

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาวิถีชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลองบางเขน ด้านการคมนาคมและด้านการเกษตรกรรม นอกจากนี้ได้ศึกษาผลกระทบด้านการคมนาคมและด้านการเกษตรกรรมที่เกิดขึ้นจากการบริหารจัดการน้ำของสำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร รวมถึงข้อเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการน้ำในคลองบางเขนให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนริมคลองบางเขน งานวิจัยนี้ พบว่า 1. วิถีชีวิตชุมชนริมคลองบางเขนในปัจจุบัน ด้านการคมนาคม ได้แก่ การพายเรือไปหาญาติพี่น้องในคลอง การใช้คลองสัญจรไปทำสวน การบิณฑบาตทางเรือ ด้านการเกษตรกรรม ได้แก่ การนำน้ำมารดพืช ผัก ผลไม้ และการสูบน้ำคลองเข้าร่องสวน 2. ผลกระทบที่เกิดขึ้น ด้านการคมนาคม ส่งผลให้เกิดปัญหาเรือเกยตื้นไม่สามารถนำออกไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ การขึ้น – ลงเรือเป็นไปด้วยความยากลำบาก ด้านการเกษตรกรรม ไม่สามารถสูบน้ำจากคลองไปรดต้นไม้หรือสูบน้ำเข้าร่องสวนได้ 3. ภาครัฐมองว่าการบริหารจัดการน้ำคลองบางเขนควรเป็นระบบยืดหยุ่น โดยการกำหนดช่วงเวลาการเปิดน้ำเข้าคลองตามสถานการณ์ ส่วนภาคประชาชนมองว่าภาครัฐควรลงพื้นที่เพื่อรับฟังปัญหาและความเดือดร้อนของชุมชนริมคลองบางเขนโดยไม่ต้องรอให้ประชาชนร้องขอ

คำสำคัญ : ผลกระทบ, การบริหารจัดการน้ำ, คลองบางเขน

---

[1] นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

[2] อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต (กลุ่มวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น)

Abstract

This research aims to study the way of life of people living along the Bang Khen canal in terms of transportation and agriculture. It also investigates the impacts on transportation and agriculture resulting from the water management of the Bangkok Metropolitan Administration's Department of Drainage and Sewerage, including suggestions for water management guidelines in the Bang Khen canal that are consistent with the lifestyle of the community. This research found that 1. The current way of life of the community along the Bang Khen canal involves transportation methods such as canoeing to visit relatives and commuting to farms, as well as monks receiving alms by boat. In terms of agriculture, residents utilize the canal water for watering their plants and pump water from the canal into their orchard furrows. 2. The impacts observed include transportation problems, where boats ran aground and could not be used for activities, primarily affecting the elderly who experienced difficulty boarding and disembarking. In terms of agriculture, residents were unable to pump water from the canal to water trees or fill their orchard furrows. 3. The public sector views water management in the Bang Khen canal as needing to be a flexible system, whereby specific times are set for opening water gates into the canal according to the situation. In contrast, the public (residents) believes that the government should proactively visit the area to listen to the problems and hardships of the community along the Bang Khen canal, without waiting for the residents to formally request assistance.

Keywords : impact, water management, Bang Khen canal

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คลองบางเขนมีบทบาทสำคัญ คือ เป็นคลองระบายน้ำเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาน้ำท่วม โดยเป็นคลองที่เป็นทางผ่านของน้ำจากใจกลางเมืองของกรุงเทพมหานคร ระบายน้ำฝนผ่านออกไปสู่แม่น้ำเจ้าพระยา เนื่องจากสภาวะโลกร้อนในปัจจุบันนับวันยิ่งทำให้สภาพภูมิอากาศแปรปรวน ฝนตกกระหน่ำอย่างหนักบ่อยครั้งและรุนแรงมาก เป็นปรากฏการณ์ที่เรียกว่าดาวน์คราฟต์ (Downdraft) ทำให้ฝนตกลงมาในปริมาณมากอย่างรวดเร็ว แบบตกกระหน่ำไม่ลืมหูลืมตา จึงเรียกกันว่า “ระเบิดฝน” (Rain Bomb) ทำให้เกิดน้ำท่วมอย่างหนักในพื้นที่ที่เกิดปรากฏการณ์ด้วยเวลาอันรวดเร็ว ถ้าเป็นในช่วงที่น้ำทะเลหนุนและน้ำเหนือหลากลงมา จะทำให้การแก้ไขปัญหาเป็นไปได้อย่างล่าช้า หากไม่มีการเตรียมความพร้อมเป็นอย่างดี กรุงเทพมหานคร จึงได้จัดตั้งศูนย์อำนวยการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่กรุงเทพมหานคร เพื่อให้การบริหารจัดการ ติดตามสถานการณ์ และการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่กรุงเทพมหานครบูรณาการร่วมกันของทุกหน่วยงาน(สำนักการระบายน้ำ, 2568) ในขณะที่ “น้ำ” เป็นองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต ถ้าไม่มีน้ำ ชีวิตก็ไม่สามารถอยู่รอดได้ (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2568) และจากการศึกษาเอกสารของชมรมอนุรักษ์คลองบางเขน ปัจจุบันคลองบางเขนที่ไม่มีน้ำ เปรียบเสมือนมนุษย์ที่กำลังจะหมดสิ้นลมหายใจ เนื่องด้วยปัญหาหลักที่สำคัญ คือ กรุงเทพมหานครปิดประตูน้ำคลองบางเขนตามแผนปฏิบัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วม มิให้น้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาไหลขึ้นลงตามธรรมชาติมาเป็นระยะเวลายาวนาน ตั้งแต่ พ.ศ. 2550 จนถึงปัจจุบันกรุงเทพมหานครยังคงปิดต่อไป แม้จะมีการแก้ไขตามข้อร้องเรียนของชุมชน แต่ประเด็นปัญหาดังกล่าวยังเกิดผลเสียต่อชุมชน อย่างไรก็ตาม ประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลองบางเขนยังคงมีการร้องเรียนปัญหาไปยังชมรมอนุรักษ์คลองบางเขนอยู่เรื่อยมา แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขประเด็นปัญหานี้ได้อย่างแท้จริง ทางผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความสำคัญของประเด็นปัญหานี้ และมีความสนใจที่จะดำเนินการศึกษาวิจัย เรื่อง ผลกระทบจากการบริหารจัดการน้ำต่อชุมชนริมคลองบางเขน เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลองบางเขนด้านการคมนาคม และด้านการ

เกษตรกรรม ตลอดจนผลกระทบด้านการคมนาคมและด้านการเกษตรกรรมที่เกิดขึ้นจากการบริหารจัดการน้ำของสำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร รวมถึงข้อเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการน้ำในคลองบางเขนให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนริมคลองบางเขน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลองบางเขนด้านการคมนาคมและด้านการเกษตรกรรม

2. เพื่อศึกษาผลกระทบด้านการคมนาคมและด้านการเกษตรกรรมที่เกิดขึ้นจากการบริหารจัดการน้ำของสำนักการระบายน้ำกรุงเทพมหานคร

3. เพื่อเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการน้ำในคลองบางเขนให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนริมคลองบางเขน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาวิถีชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลองบางเขนด้านการคมนาคมทางน้ำ และด้านการเกษตรกรรม ตลอดจนผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการบริหารจัดการน้ำในคลองบางเขน โครงสร้าง อำนาจ หน้าที่ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการปรับตัว การมีส่วนร่วม และการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน โดยเฉพาะปัญหาและข้อเท็จจริงต่างๆ เพื่อนำไปสนับสนุนในการบริหารจัดการน้ำให้สอดคล้องกับบริบทของประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณริมคลองบางเขน ตลอดจนข้อเสนอแนะแนวทางที่มีต่อแผนปฏิบัติการของการบริหารจัดการน้ำ ของสำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร

2. ขอบเขตด้านพื้นที่

คลองบางเขน โดยศึกษาตามพื้นที่ขอบเขตริมสองฝั่งคลองบางเขน ตั้งแต่ปากคลองบางเขนเก่าที่แยกมาจากแม่น้ำเจ้าพระยา ไปจนถึงจุดตัดกับคลองบางบัว

3. ขอบเขตด้านประชากร

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้นำภาครัฐ ผู้นำกลุ่ม และภาคประชาชน ได้แก่ ผู้อำนวยการส่วนระบบควบคุมน้ำพระนคร สำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร กลุ่มชมรมอนุรักษ์คลองบางเขน พระสงฆ์ที่บิณฑบาตทางน้ำ และประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลองบางเขน

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยมีระยะเวลาวิจัย ตั้งแต่เดือนตุลาคม - พฤศจิกายน 2568

ประโยชน์ที่คาดว่าน่าจะได้รับ

1. เข้าใจถึงบริบทของวิถีชีวิตประชาชนริมคลองบางเขน ด้านการคมนาคม และด้านการเกษตรกรรม

2. ทราบถึงผลกระทบจากการบริหารจัดการน้ำของสำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานครต่อวิถีชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลองบางเขน

3. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย สามารถนำมาเสนอแนะและใช้เป็นแนวทางในการบริหารจัดการน้ำในคลองให้สอดคล้องกับบริบทของประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลองบางเขนได้อย่างเหมาะสมต่อไป

การทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารงานภาครัฐ

Herbert A. Simon ให้ความหมายว่า การบริหาร (Administration) หมายถึง กิจกรรมของกลุ่มบุคคลที่ร่วมมือร่วมแรงร่วมใจกันปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ร่วมกันการบริหารประกอบไปด้วยลักษณะพื้นฐานสำคัญ 2 ประการ คือ 1) มีจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน (Purpose) คือ การเคลื่อนก้อนหินไปให้ได้ 2) มีการกระทำที่ร่วมมือร่วมแรงร่วมใจกัน (Cooperative Action) คือ การที่คนมากกว่าคนหนึ่งขึ้นไปใช้พลังร่วมกัน เพื่อให้ได้ผลบางอย่างบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งไม่สามารถกระทำได้โดยปราศจากความร่วมมือกัน

(Simon, Smithburg and Thompson, 1971, p.108 อ้างถึงใน เอกสารประกอบการบรรยาย POL6092 หลักการบริหารรัฐกิจ, 2568)

2. แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบ

อำนวย วงษ์พานิช (2549, หน้า 15) ได้สรุปความหมายของผลกระทบ คือ ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อาจเป็นผลที่เกิดขึ้นทั้งในปัจจุบันและอนาคต เป็นไปได้ทั้งทางบวกและทางลบ อาจขึ้นกับกลุ่มเป้าหมายและมิใช่กลุ่มเป้าหมาย หรือผลกระทบต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

3. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

วรรณิการ์ ภูมิวงศ์พิทักษ์ (2540, หน้า 12) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่ให้ประชาชน ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินงาน โดยการร่วมคิดร่วมลงมือปฏิบัติ ร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ และร่วมในการติดตามประเมินผล

4. ขบวนการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน

Lyman and Ford M. (1995) ได้กล่าวว่า ขบวนการ หมายความถึง กระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตบรรทัดฐานของสังคม เพื่อบรรลุเป้าหมายไม่เฉพาะการปฏิรูปทางสังคมเศรษฐกิจและการเมืองเท่านั้น แต่ยังมุ่งหวังที่จะบรรลุเป้าหมายในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและสิทธิส่วนบุคคลแต่ไม่อาจเป็นไปได้ในขณะนี้ ภายใต้บริบทการบริหารบ้านเมืองตามทัศนคติและบรรทัดฐานแบบดั้งเดิม

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พรรณี บัวเล็ก (2565) ได้ศึกษา เรื่อง วิถีชีวิตของคนในคลองบางเขน พบว่า คลอง

บางเขนมีบทบาทสำคัญ 1. ใช้ในการคมนาคมของผู้คนในพื้นที่บางเขนและเชื่อมต่อกับพื้นที่ภายนอกไปสู่แม่น้ำเจ้าพระยา 2. ใช้น้ำเพื่อการเกษตร

วิธีการดำเนินงานวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ผลกระทบจากการบริหารจัดการน้ำต่อชุมชนริมคลองบางเขน เป็นการดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งดำเนินการศึกษาข้อมูลโดยใช้ (1) การวิจัยเอกสาร โดยการศึกษาข้อมูลผ่านเอกสาร บันทึก สิ่งตีพิมพ์ ได้แก่ เอกสารจากชมรมอนุรักษ์คลองบางเขน เอกสารราชการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสืบค้นข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิค (2) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 9 คน และ (3) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยการลงพื้นที่สังเกตวิถีชีวิตของชุมชนริมคลองบางเขน จากนั้นนำข้อมูลที่รวบรวมได้มาวิเคราะห์ ตรวจสอบความถูกต้อง และนำไปสู่การเขียนผลการศึกษา

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 9 คน คือ ภาครัฐและภาคประชาชน ได้แก่ ผู้อำนวยการส่วนระบบควบคุมน้ำพระนคร สำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร คณะกรรมการชมรมอนุรักษ์คลองบางเขน พระสงฆ์ที่บิณบาตรทางน้ำ และประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลองบางเขน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือไว้ 3 แบบ คือ

3.1 การวิจัยเอกสาร แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ 1) เอกสารปฐมภูมิ 2) เอกสารทุติยภูมิ 3) เอกสารตติยภูมิ

3.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยมีการใช้คำถามแบบปลายเปิด ซึ่งเป็นลักษณะ

คำถามที่ทำให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีอิสระในการตอบตามความเห็นของตน โดยใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ผู้วิจัยมีแนวคำถามเตรียมไว้ล่วงหน้า

3.3 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นการวิจัยภาคสนามซึ่งผู้วิจัยจะเฝ้าสังเกตอยู่วงนอก ช่วยเก็บข้อมูลบางชนิดที่ผู้ให้สัมภาษณ์ไม่เต็มใจบอกเล่า หรือบอกไม่หมด โดยการสังเกตสถานการณ์ เหตุการณ์โดยอิสระ และจดบันทึกสิ่งที่สังเกตได้จากความจริงของบริบทพื้นที่คลองบางเขน

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 การวิจัยเอกสาร แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ 1) เอกสารปฐมภูมิ 2) เอกสารทุติยภูมิ 3) เอกสารตติยภูมิ โดยการเก็บรวบรวมเอกสารทั้ง 3 ประเภท นำมาแยกตามประเภท ทำการศึกษาข้อมูลในเอกสารอย่างละเอียด นำข้อมูลมาตรวจสอบความน่าเชื่อถือจากแหล่งที่มา และความถูกต้อง และนำข้อมูลมาใช้ประกอบการวิจัยในครั้งนี้

4.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มีลำดับขั้นตอน คือ 1) จัดทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ เพื่อขอเข้าสัมภาษณ์และเก็บข้อมูล 2) ดำเนินการติดต่อ นัดหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 3) จัดทำแบบสัมภาษณ์ให้ตรงประเด็น 4) ดำเนินการสัมภาษณ์ 5) ดำเนินการตรวจสอบข้อมูล นำเนื้อหามาตีความ 6) เรียบเรียงตามประเด็น จัดประเภทของเนื้อหา ตรวจสอบ จนได้ข้อมูลที่ถูกต้องและสมบูรณ์

4.3 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม มีลำดับขั้นตอน คือ 1) ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เพื่อจัดเตรียมกรอบแนวคิดในการสังเกตให้ตรงประเด็น 2) ดำเนินการลงพื้นที่ สังเกตความจริงในพื้นที่ ปรากฏการณ์ต่าง ๆ 3. นำข้อมูลที่ได้จากการจดบันทึก มาตีความเบื้องต้น โดยใช้แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้มาประกอบ

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

1) นำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการวิจัยเอกสาร การสัมภาษณ์แบบ

เจาะลึก และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมมาจัดระเบียบข้อมูล และทำการตรวจสอบบทสัมภาษณ์อีกครั้ง จากนั้นนำมาเรียงลำดับความสำคัญ โดยการจำแนกเป็นหมวดหมู่ จัดแบ่งประเภทย่อย เพื่อให้สามารถดึงแก่นสาระออกมาได้อย่างสมบูรณ์ และถูกต้องตรงตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย

2) นำข้อมูลที่ได้มาแยกประเด็นตามกรอบวัตถุประสงค์ในการศึกษา โดยเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของข้อมูลในแต่ละบทสัมภาษณ์ จัดกลุ่มประเด็นเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลภายใต้กรอบแนวคิด ทฤษฎี ให้สอดคล้องกับวัตุประสงค์การวิจัยนี้ นำไปสู่การเขียนผลการศึกษา สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

1. จากการศึกษาวิถีชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลองบางเขนด้านการคมนาคมและด้านการเกษตรกรรมพบว่า ในอดีตประชาชนมีความผูกพันกับคลองบางเขนเป็นอย่างมาก โดยใช้ประโยชน์จากการสัญจร การคมนาคมเป็นหลัก เช่น การพายเรือข้ามฟากไปหาญาติพี่น้อง การบิณฑบาตของพระสงฆ์ การไปมาหาสู่กันของคนริมคลองบางเขน รวมถึงเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบอาชีพโดยการพายเรือค้าขาย เช่น ขายก๋วยเตี๋ยว ขายหอย ขายกับข้าว ของชุมชนในอดีต และยังพบว่าชุมชนที่อยู่ริมคลองบางเขนยังทำการเกษตร จึงจำเป็นต้องอาศัยน้ำจากคลองบางเขนในการเกษตรกรรม เช่น การนำน้ำมารด พืชผัก ทุเรียน ขนุน มังคุด ส้มโอ เป็นต้น และในปัจจุบันวิถีชีวิตริมคลองเริ่มเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและสถานการณ์ของระดับน้ำในคลอง ยังคงมีการทำเกษตรแต่ก็น้อยลง คนส่วนใหญ่หันมาเลือกปลูกผลไม้ชนิดที่เติบโตง่าย ทนทานต่อสภาพอากาศและมีความต้องการน้ำน้อย

2. จากการศึกษาผลกระทบด้านการคมนาคมและด้านการเกษตรกรรมที่เกิดขึ้นจากการบริหารจัดการน้ำของสำนักการระบายน้ำกรุงเทพมหานคร พบว่า (1) ด้านการคมนาคม ระดับน้ำที่ต่ำมากทำให้เรือของประชาชน เรือพระภิกษุ เรือเก็บขยะ ไม่สามารถออกจากท่าน้ำได้ เกิดปัญหาเรือเกยตื้น คลองไม่สามารถใช้ในการสัญจรหรือประกอบกิจกรรมประเพณี เช่น การ

บิณฑบาตทางเรือ ทำให้ชุมชนไม่สามารถสืบสานวัฒนธรรมได้ต่อเนื่องเป็นเวลาหลายเดือน เรือเก็บขยะไม่สามารถเข้าพื้นที่ได้ในช่วงที่ระดับน้ำต่ำ ส่งผลให้ขยะตกค้างสะสมในชุมชนเป็นเวลานาน และมีผลไปถึงการขึ้น–ลงเรือเป็นไปด้วยความยากลำบาก เนื่องจากระดับน้ำต่ำทำให้ขั้นบันไดห่างจากผิวน้ำมาก ผู้สูงอายุมีความเสี่ยงต่อการพลัดตกหรือบาดเจ็บ (2) ด้านการเกษตรกรรม ระดับน้ำที่ลดลงต่ำทำให้ไม่สามารถนำน้ำไปใช้ด้านการเกษตรได้ ทำให้ไม่สามารถสูบน้ำจากคลองไปรดต้นไม้หรือสูบน้ำเข้าร่องสวนได้ เนื่องจากหัวสูบหย่อนลงไปไม่ถึงผิวน้ำในคลอง โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง บ่อเลี้ยงปลาภายในสวนแห้งลงเรื่อย ๆ

ภาครัฐตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนริมคลองบางเขน แต่การดำเนินงานด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วมของกรุงเทพมหานครเป็นมาตรการที่มุ่งประโยชน์แก่ประชาชนส่วนใหญ่ในเขตเมือง ส่งผลให้ประชาชนกลุ่มย่อย เช่น ชุมชนริมคลองบางเขน ไม่ได้รับการพิจารณาอย่างทั่วถึง ซึ่งอาจทำให้เกิดความเสี่ยงในการละเลยและไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการเฉพาะพื้นที่ได้ครบถ้วน

3. จากการศึกษาข้อเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการน้ำในคลองบางเขนให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนริมคลองบางเขน พบว่า (1) ภาครัฐ มองว่าคลองบางเขนในปัจจุบันเป็นรูปแบบการลำเรียงน้ำไม่ใช่คลองกักเก็บน้ำ การบริหารจัดการน้ำจำเป็นต้องพิจารณาตามสถานการณ์ของน้ำฝน หากสามารถทำได้ อยากแนะนำให้คลองมี 2 เส้นคู่ขนานกันและมีการเชื่อมโยงถึงกัน กล่าวคือ มีเส้นหลัก 1 เส้น และ เส้นรอง 1 เส้น ซึ่งคลองเส้นหลักเอาไว้ทำหน้าที่สำหรับพร่องน้ำระบายออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา เส้นรองเอาไว้ใช้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนริมคลองบางเขน (2) ภาคประชาชน มองว่าภาครัฐควรลงพื้นที่รับฟังปัญหาและความเดือดร้อนของชุมชนริมคลองบางเขนโดยไม่ต้องรอให้ประชาชนร้องเรียน ควรศึกษาบริบทวิถีชีวิตและความต้องการใช้น้ำของชุมชนโดยละเอียดมากกว่าการมุ่งเน้นเฉพาะระดับน้ำให้ต่ำจนแห้งขอดเกินความจำเป็น ในส่วนของภาคประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาจากผลกระทบ โดยใช้วิธีการแจ้งเรื่องร้องเรียนผ่านชมรมอนุรักษ์คลองบางเขนเพียงอย่างเดียว

การอภิปราย

1. จากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า วิถีชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลองบางเขนในอดีต ประชาชนมีความผูกพันกับคลองบางเขนเป็นอย่างมาก ซึ่งตรงกับงานวิจัยของ พรรณี บัวเล็ก (2565) ได้ศึกษา เรื่อง วิถีชีวิตของคนในคลองบางเขน พบว่า คลองบางเขนมีบทบาทสำคัญ 1. ใช้ในการคมนาคมของผู้คนในพื้นที่บางเขนและเชื่อมต่อกับพื้นที่ภายนอกไปสู่แม่น้ำเจ้าพระยา 2. ใช้น้ำเพื่อการเกษตร ปัจจุบันวิถีชีวิตที่ยังคงอยู่ ด้านคมนาคม คือ การพายเรือไปหาญาติพี่น้อง การบิณฑบาตทางน้ำ การพายเรือไปทำสวน ด้านการเกษตรกรรม การนำน้ำมารด พืช ผัก ผลไม้ ส่วนใหญ่จะมีร่องน้ำในสวน จึงต้องการน้ำในคลองสูบเข้าสวน เพื่อกักเก็บน้ำไว้

2. แสดงให้เห็นว่า ผลกระทบที่เกิดจากการบริหารจัดการน้ำของสำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร ด้านการคมนาคม เกิดเรือเกยตื้นไม่สามารถนำออกไปสัญจรได้ ด้านการเกษตรกรรม ไม่มีน้ำรด พืช ผัก ผลไม้ ในสวน และไม่สามารถสูบน้ำเข้าร่องสวนได้ ในขณะที่สำนักการระบายน้ำมีภารกิจหลักในการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วม กรุงเทพมหานคร เป็นแผนปฏิบัติการที่มุ่งประโยชน์แก่ประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร อาจส่งผลกระทบต่อประชาชนกลุ่มย่อย คือ ชุมชนริมคลองบางเขน ซึ่งตรงกับ อำนวย วงษ์พานิช (2549) ได้กล่าวถึง ผลกระทบ คือ ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อาจเป็นผลที่เกิดขึ้นทั้งในปัจจุบันและอนาคต เป็นไปได้ทั้งทางบวกและทางลบ

3. ข้อเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการน้ำ ส่วนภาครัฐ พบว่า ปัจจุบันด้วยสภาพพื้นที่คลองบางเขนเปลี่ยนแปลงไปกลายเป็นรูปแบบในการลำเรียงน้ำไม่ใช่กักเก็บน้ำแล้วการจัดสรรน้ำเพื่อชุมชนให้สามารถใช้งานด้านการเกษตรกรรมและด้านการคมนาคมทางน้ำต้องกำหนดช่วงเวลาการใช้น้ำตามสถานการณ์ การบริหารจัดการน้ำคลองบางเขนควรเป็นระบบยืดหยุ่น ส่วนภาคประชาชนมองว่าภาครัฐควรลงพื้นที่รับฟังปัญหาและสำรวจความเดือดร้อนของชุมชนริมคลองโดยไม่ต้องรอให้ประชาชนร้องขอในเรื่องความต้องการใช้น้ำของชุมชนโดยละเอียดมากกว่าการมุ่งเน้นเฉพาะระดับน้ำให้ต่ำจนแห้งขอดเกินความจำเป็น และในส่วนของภาค

ประชาชนยังไม่มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาจากผลกระทบ ซึ่ง วรรณิการ์ ภูมิวงศ์พิทักษ์, (2540) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการร่วมคิดร่วมลงมือปฏิบัติ ร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ และร่วมในการติดตามประเมินผล

สรุป

1. จากการศึกษาวิถีชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลองบางเขนในอดีตประชาชนมีความผูกพันกับคลองบางเขนเป็นอย่างมาก ปัจจุบันวิถีชีวิตที่ยังคงอยู่ ด้านคมนาคม คือ การพายเรือไปหาญาติพี่น้อง การบิณฑบาตทางน้ำ การพายเรือไปทำสวน ด้านการเกษตรกรรม การนำน้ำมารด พืช ผัก ผลไม้ ส่วนใหญ่จะมีร่องน้ำในสวน จึงต้องการน้ำในคลองสูบเข้าสวน เพื่อกักเก็บน้ำไว้

2. ผลกระทบที่เกิดจากการบริหารจัดการน้ำของสำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร ด้านการคมนาคม เกิดเรือเกยตื้นไม่สามารถนำออกไปสัญจรได้ ด้านการเกษตรกรรม ไม่มีน้ำรดพืช ผัก ผลไม้ ในสวน และไม่สามารถสูบน้ำเข้าร่องสวนได้ ในขณะที่สำนักการระบายน้ำดำเนินงานตามโครงสร้างอำนาจหน้าที่ซึ่งมีภารกิจหลักในการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วมกรุงเทพมหานคร เป็นแผนปฏิบัติการที่มุ่งประโยชน์แก่ประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร อาจส่งผลกระทบต่อประชาชนกลุ่มย่อย คือ ชุมชนริมคลองบางเขน

3. ข้อเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการน้ำ ปัจจุบันด้วยสภาพพื้นที่คลองบางเขนเปลี่ยนแปลงไปกลายเป็นรูปแบบในการลำเรียงน้ำไม่ใช่กักเก็บน้ำแล้ว การจัดสรรน้ำเพื่อชุมชนให้สามารถใช้งานด้านการเกษตรกรรมและด้านการคมนาคมทางน้ำต้องกำหนดช่วงเวลาการใช้น้ำตามสถานการณ์ การบริหารจัดการน้ำคลองบางเขนควรเป็นระบบยืดหยุ่น ภาคประชาชนมองว่าภาครัฐควรลงพื้นที่รับฟังปัญหาและสำรวจความเดือดร้อนของชุมชนริมคลองโดยไม่ต้องรอให้ประชาชนร้องขอ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการศึกษาไปประยุกต์ใช้

1) ส่วนภาครัฐ ควรมีการสำรวจการใช้งานคลองของประชาชนอย่างละเอียด เช่น จัดตั้งคณะทำงานเป็นกรณีพิเศษ เพื่อทำการสำรวจข้อมูลเชิงพื้นที่เกี่ยวกับการใช้น้ำในคลองบางเขนในทุกฤดูกาลตลอดทั้งปี เพื่อนำข้อมูลไปวางแผนการบริหารจัดการน้ำในอนาคตบนข้อจำกัดต่าง ๆ ให้กับชุมชนริมคลองบางเขนในปีถัด ๆ ไป

2) ส่วนภาครัฐและภาคประชาชน ควรร่วมกันผลักดันให้มีการจัดประชุมบ่อยครั้งมากขึ้นหรืออาจจะทุก ๆ 3 เดือน เพื่อหารือและทำความเข้าใจกันในเรื่องการใช้น้ำในคลองบางเขน และผลกระทบที่เกิดขึ้นในแต่ละฤดูกาลของชุมชนริมคลองบางเขนบนข้อจำกัดในการบริหารจัดการน้ำของสำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาเกี่ยวกับความต้องการของการใช้น้ำในคลองบางเขนของประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณริมคลองบางเขนอย่างละเอียด ว่าระดับใดอยู่ในลักษณะที่แห้งเกินไปถึงขั้นวิกฤติจนได้รับผลกระทบ และอาจศึกษาเกี่ยวกับคุณภาพน้ำเพิ่มเติม ซึ่งในช่วงที่ระดับน้ำแห้งมาก น้ำในคลองมีสีดำและมีกลิ่นเหม็น อาจนำไปสู่การศึกษาค้นคว้าในงานวิจัยครั้งถัดไป

บรรณานุกรม

ประสิทธิ์ ตงยิ่งศิริ. (2542). การวางแผนและการวิเคราะห์โครงการ = Project planning and analysis. ซีเอ็ดยูเคชั่น.

พรรณี บัวเล็ก. (2565). วิถีชีวิตของคนในคลองบางเขน. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, 2565 (ฉบับที่1).

รวิภา ธรรมโชติ. (2567). เอกสารประกอบการบรรยายPOL6092(หลักการบริหาร รัฐกิจ). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง

วรรณิการ์ ภูมิวงศ์พิทักษ์. (2540). ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการครอบครัวและชุมชนพัฒนา: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนดวงแข เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์ มหาบัณฑิต สาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, (2568). พระราชกรณียกิจด้านเกษตรและสหกรณ์ร.9. ค้นเมื่อ 20 ตุลาคม 2568, จาก https://www.moac.go.th/king-water

สำนักการระบายน้ำ, (2568). แผนปฏิบัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วมกรุงเทพมหานคร ประจำปี2568.ค้นเมื่อ20ตุลาคม2568, จาก https://dds.bangkok.go.th/content/doc3/index.php

Lyman, Ford M. (1995). Social Movement: Critics, Concepts, Case Studies. London : Macmillan.